

Білоус Н.В. Проза поета: звукова організація роману «Ледвіна» А. фон Дросте-Гюльсхоф / Н.В. Білоус // Від бароко до постмодернізму: [зб.наук.пр.] / редкол.: Т.М. Потінцева (відп. редактор) [та ін.]. – Д. : Ліра, 2018. (0,4 д.а.) (прийнято до друку, фахове)

Н.В. Білоус

Таврійський державний агротехнологічний університет

ПРОЗА ПОЕТА: ЗВУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ РОМАНУ «ЛЕДВІНА» А. ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ

Стаття присвячена вивченню поетичної фоніки (звукопису) та звукового повтору у незавершеному романі А. фон Дросте-Гюльсхоф «Ledwina». Прозова творчість А. Дросте, як і життя видатної майстрині, недостатньо znana українськими літературознавцями та читачами. На матеріалі роману, багато в чому автобіографічного, стаття характеризує специфіку поетичного ладу, що виступає невід'ємним складником цілісної всеохоплюючої парадигми, до якої належать ідейно-сюжетний, семантичний та фонетичний плани образотворчості.

У статті досліджуються техніки асонансу, алітерації і звукового повтору як особливо навантажених елементів звукової фоніки, що підсилюють семантику поетичного образу та створюють високо емоційний підтекст прозової форми. Докладно вивчено фрагменти роману, які мають важливе значення для розуміння образу головної героїні. Визначено, що виражальні та образотворчі можливості алітерації більш щільно представлені в авторській мові та у мовленні головного персонажу Ледвіни, ніж асонанс. Психологічна двоїстість характеру героїні підсилена у тексті роману звуковим малюнком - використанням чергування глухих та дзвінких приголосних: [s] (у тому числі у сполученнях [st] та [sp]) та [b] / [ɸ]. Глухі звуки аранжують у психологічному портреті Ледвіни відтінки потайності та таємничості, а дзвінкі – мелодійно наголошують на атмосфері життєлюбства та радісного сприйняття світу. Часте

використання авторкою глухого приголосного у варіантах [h] та [ç] належить до мовного портрету і додатково посилює представлені у тексті ознаки хворобливості Ледвіни.

Асонанс голосного [e], реалізований Дросте у характері Ледвіни, мінімум удвічі перевищує частотність використання інших голосних, що фонетично аранжує ідею об'єднання, так само як ненаголошений редукований звук [e] гармонійно сполучає приголосні наприкінці одного складу або слова і на початку іншого. Таким чином, використаний Дросте у романі «Ледвіна» звукопис має яскравий естетичний ефект, виступаючи в ролі образотворчого і виразного засобу.

Ключові слова: проза поетеси, звукова організація, звуковий повтор, асонанс, алітерація.

POET'S PROSE: SOUND TECHNIQUES IN A. VON DROSTE-HULSHOF NOVEL «LEDWINA»

Summary. The article is devoted to the study of poetic phonics (sound techniques) and a sound repetition in the unfinished novel by A.von Droste-Hulshof «Ledwina». A. Droste's prose creative work, as well as the outstanding artist's life, is not well known by Ukrainian literary critics and readers. On the material of the novel, in many respects autobiographical, the article defines the specifics of the poetic system, which is an integral component of a complete broad paradigm including ideological and plot, semantic and phonetic aspects of image creating.

The article deals with the techniques of assonance, alliteration and sound repetition as particularly stressed elements of sound phonics, which enhance poetic image semantics and create a highly emotional subtext of the prose form. The fragments of the novel which are crucial for understanding the main personage image are studied in detail. It is determined that expressive and pictorial possibilities of the alliteration are more closely represented in the author's discourse and in the main character's (Ledvina) speech than the assonance. The psychological duality of the heroine's character is reinforced in

the novel text by acoustic pattern using the alternation of unvoiced and voiced consonants: [s] (including the combination of [st] and [sp]) and [bl] / [lb]. Unvoiced sounds arrange the shades of secrecy and mystery in Ledvina's psychological portrait, and the voiced ones - melodically emphasize the atmosphere of her liveliness and joyful world perception. Frequent use by the author of the unvoiced consonant in variants [h] and [ç] belongs to the linguistic portrait and additionally enhances the presented in the text Ledvina's disease signs.

The quantitative indicator of the vowel [e] assonance implemented by A. Droste in Ledvina's character, is at least twice as high as the quantitative indicators of other vowels' use, phonetically arranges the consolidation idea, as well as the unstressed reduced vowel sound [e] harmonically unites consonants at the end of one syllable or word and at the beginning of the other one. Thus, the sound techniques used by Droste in the novel «Ledvina» have not just outstanding aesthetic effect functioning as figurative and expressive means.

Key words: poet's prose, sound techniques, sound repetition, assonance, alliteration

ПРОЗА ПОЭТА: ЗВУКОВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ РОМАНА

«ЛЕДВИНА» А. ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ

Статья посвящена изучению поэтической фоники (звукописи) и звукового повтора в незавершенном романе А. фон Дросте-Гюльсхоф «Ledwina». Прозаическое творчество А.Дросте, как и жизнь выдающейся поэтессы, недостаточно знакомы украинским литературоведам и читателям. На материале романа, во многом автобиографичного, статья характеризует специфику поэтического строя, который является неотъемлемой составляющей целостной всеохватывающей парадигмы, к которой относятся идейно-сюжетный, семантический и фонетический планы образотворчества.

В статье исследуются техники ассонанса, аллитерации и звукового повтора як особо нагруженных элементов звуковой фоники, которые

усиливают семантику поэтического образа и создают высоко эмоциональный подтекст прозаической формы. Детально изучены фрагменты романа, имеющие важное значение для понимания образа главной героини. Определено, что выразительные и образотворческие возможности аллитерации чаще представлены в авторской речи и в речи главной героини Ледвины, чем ассонанс. Психологическая двойственность характера героини усилена в тексте романа звуковым рисунком – использованием чередования глухих и звонких согласных: [s] (в том числе в сочетаниях [st] та [sp]) и [b] / [β]. Глухие звуки аранжируют в психологическом портрете Ледвины оттенки скрытности и таинственности, а звонкие – мелодично подчеркивают атмосферу жизнелюбия и радостного восприятия мира. Частое использование автором глухого согласного в вариантах [h] и [ç] относится к языковому портрету и дополнительно усиливает представленные в тексте признаки болезненности Ледвины.

Ассонанс гласного [e], реализованный Дросте в характере Ледвины, минимум вдвое превышает частотность использования других гласных, что фонетически аранжирует идею объединения, так же как безударный редуцированный звук [e] гармонично сочетает согласные в конце одного слога или слова и в начале другого. Таким образом, использованная Дросте в романе «Ледвина» звукопись имеет яркий эстетический эффект, выступая в роли образотворческого и выразительного средства.

Ключевые слова: проза поэтессы, звуковая организация, звуковой повтор, ассонанс, аллитерация.

На початку ХХ ст. серед прозаїків посилювався інтерес до звукової організації художнього тексту. Увагу письменників привертало не лише благозвучність творів, але і особливі стосунки між звуком і сенсом, а також специфічні функції звуку.

Звукова організація, яка в порівнянні з поезією не настільки очевидна в прозаїчному тексті, її недостатньо в теорії літератури, хоча є важливим

прийомом семантизації його фонетичного рівня. Використання різних видів звукопису, зокрема повторів, їх комбінування, композиційне розташування, способи взаємодії з іншими стилістичними прийомами носять специфічний ідіостильовий характер. Відсутність у прозі обов'язкових метра і рими додає ваги функціонуванню звукових повторів, наділяє їх великою – у порівнянні з віршовою мовою – свободою текстової реалізації.

Аналіз цього аспекту тексту художнього твору має підґрунтям постійний інтерес до вивчення поетичної мови, що знайшло своє відображення у працях багатьох дослідників-класиків, лінгвістів і літературознавців різних наукових шкіл, серед яких, зокрема, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, М.Л. Гаспаров, Н.Т. Головкіна, Р. Готтшаль, В.П. Григор'єв, Х. Зайдлер, Е. Різель, Г. Нойманн, О. Брік, В.М. Томашевський, Ю.Н. Тинянов, Р.О. Якобсон, Н.Т. Головкіна.

Під час вивчення прози поряд з семантикою та синтаксичною будовою ми звертаємо увагу на звукову організацію фрази. Відомо, що вже з часів Платона та Аристотеля неповторне звучання слова приваблювало увагу мислителів та теоретиків не тільки у зв'язку зі змістом, що оформлюється, але й сама по собі звукова субстанція наділялася особливою значимістю. Слід підкреслити, що така мінімальна одиниця фоніки як окремий звук, що нібито не має власних семантичних субстанцій, отримує при включенні її до художньо організованого мовлення додаткову естетичну та змістовну навантаженість завдяки виконанню образотворчої та експресивної функцій [3, с. 16].

Творчий спадок Дросте включає декілька вагомих прозових творів, до розробки яких сама авторка підходила з надзвичайною виваженістю. Твори А. фон Дросте-Гюльсхоф багато в чому автобіографічні. Вона пише лише про те, що їй добре відомо, створює образ рідної Вестфалії, локусу дома і родини, піднімає тему релігії і проблему патріархальних цінностей, що відходять у минуле. Заради максимально плідного донесення свого задуму як до розуму, так і до душі читача Дросте вкладає у світогляд своїх персонажів власне світовідчуження, свої емоції і почуття.

Написання прозових творів вимагало від Дросте ґрунтовної підготовки, планування і навіть, як свідчить історія створення, благання Бога про пораду. Твір «Ледвіна» авторка замислила як новелу ще у 1819 році, періодично висловлюючи сумніви щодо власної здатності завершити його і сформулювати відповідно до сюжету цілісну систему персонажів: «Es ist mir aber nun unmöglich, meine Novelle fertig zu machen, da sie schon zu viele Schwestern hat, die ihr zwar in der Haupttendenz gänzlich unähnlich, in der Form aber desto ähnlicher sind / Для мене неможливо зараз завершити мою новелу, оскільки вона вже має забагато сестер, які, хоча у загальній тенденції на неї зовсім не схожі, але тим більше подібні за формою»; «So dünkt mich, es ist besser ich gehe weiter und suche mir einen andern Stoff / Тож мені здається, краще я піду далі і відшукаю собі інший матеріал» [5, с. 17]. Дросте працювала над сюжетом протягом 1820 р., але зробила перерву до 1825 р., а через рік остаточно відмовилася від задуму. Цей твір так і залишився недописаним, являючи собою фрагмент, який дає чітке уявлення про майстерність Дросте-поетеси у прозовій творчості, у тому числі завдяки широкому використанню авторкою звукової організації тексту.

Проза поетеси активно вивчається літературознавцями, але ніхто не зосереджувався на специфічних якостях поетичних властивостей прозових творів. Дросте приділяє особливу увагу звуковий стороні прозової мови, тому що звукопис є засобом посилити образну сторону мови, підвищити її емоційність, переконливість. У зв'язку з цим прозаїк надає естетичне значення фоніці.

Проза Дросте не має чітко вираженої ритмічної структури, втім, поетичність тексту очевидна:

1) незавершений роман майстрині відзначається плавними реченнями з великою кількістю прикладок та підрядних, які не підлягають чіткій класифікації через різноманітність включених структурних елементів. Спільним у таких реченнях є завершеність повідомлення або визначеної ідеї, до якої Дросте більше не повертається у сюжеті. Докладний розбір ситуації,

характеру або події представлений у безсистемному на перший погляд викладі синтаксичних єдностей, логіка поєднання і порядок яких стають очевидними наприкінці речень, які іноді включають більше ста слів.

2) Мова роману надзвичайно багата тропами – вже у першому абзаці на 97 слів авторка включає до першого знайомства читача з головною героїнею 3 уособлення, 3 метафори та 3 порівняння, а також майже десяток епітетів.

3) Звукопис, використаний письменницею у ключових моментах роману, створює перегук цільних образів. Звукова організація прози Дросте орієнтована на відповідність фонетичного складу фрази сюжету, на створення внутрішнього звукового образу. Прозі Дросте властивий ритм окремих художніх образів на основі звукових рядів, що виникають у тексті завдяки концентрації звукових повторів.

З метою визначення основних прийомів, а також особливостей фоніки у прозовому творі А. фон Дросте було здійснено аналіз алітерації та асонансу, а також звукових повторів у чотирьох визначальних уривках незавершеного роману «Ледвіна» – ці фрагменти якнайповніше представляють зовнішність, характер та потаємні страхи дівчини, у чийй історії багато спільного з біографією самої Дросте.

Під час першого представлення Ледвіни авторка фокусується на утіленні її зовнішності на тлі водного потоку і передає відображенні дівчини у стрімко плинній воді. Для підсилення ефекту віддзеркалення двоїстої сутті особистості персонажа Дросте використовує звукопис. І у першому фрагменті, і у наступних трьох уривках, що включають характеристику героїні, авторка майстерно залучає можливості алітерації, асонансу та звукових повторів для нюансованого занурення читачем у думки та почуття Ледвіни. Зосередимося на функціях повтору однакових чи однорідних приголосних, які надають твору особливої звукової виразності.

Алітерація – повторення приголосних звуків, переважно на початку слів, на думку знавців, становить один з головних елементів фоніки [2, с. 28].

У першому фрагменті [6, с. 3], що включає майже 700 знаків, авторкою дібрані епітети, порівняння та метафори, які включають велику кількість глухих та шиплячих приголосних (табл. 1).

s	sp	st	sch	h	ch
10	2	6	3	8	3

Таблиця 1. Частотність глухих та шиплячих приголосних у першому абзаці роману «Ледвіна»

Зовнішність і рухи дівчини Дросте змальовує з високою частотністю використання звукосполучення [nd] – воно зустрічається 9 разів, у тому числі у сполучнику *und* та у Partizip I. За нашим спостереженням, партиципiальні контексти характеризують Ледвіну з одного боку, як людину дії, а з іншого, – як несамотійну, залежну особу, що тяжіє до єднання з початком життя одночасно м'яким і владним або потужним: «keine hellen oder milderen Farbenspiele von ihrer jungen Gestalt, denn sie war so farblos».

Звуки [s], [st] та [sp] привносять до портрету Ледвіни потайність та тихість, а [bl] / [lb] наголошують, тим не менш, на її життєлюбстві, модальність якої м'яко бринить, як вода у потоці, на фоні якого представлена дівчина у рамках двох перших абзаців: «sie war so farblos wie eine Schneebume, und selbst ihre lieben Augen waren wie ein paar verblichne Vergißmeinnicht» [1, с. 9]. Схема звукопису цього колону виглядає наступним чином: АВ-ВА.

Цей уривок характеризується також використанням авторкою глухого приголосного у варіантах [h] та [ç], відповідно 8 разів та 3 рази, що додатково посилює враження хворобливості і слабкого утрудненого дихання Ледвіни. Як і у віршованих творах Дросте, у «Ледвіні» зустрічається звуковий повтор приголосних [w], [h] та [l] – (2 / 2 / 8 / разів відповідно), за допомогою якого авторка висловлює м'яке спонукання у вірші «Die Stadt und der Dom», а у даному прозовому уривку – передає й аранжує настійність підвестися, рухатися, йти додому для змерзлої Ледвіни: «und schüttelte unwillig ob sich das blonde Haupt, wandte sich rasch wie zum Fortgehn und kehrte dann fast wie trotzend zurück».

Враховуючи попередній аналіз, можна виокремити два переплетених звукових ряди, два поєднаних звукових образи: для підкреслення фізичної слабкості Ледвіни Дросте змальовує її постать на фоні повільного, слабкого потоку: «Der Strom zog still seinen Weg». Він, тим не менш, є партнером героїні у першому з'явленні. Уособлений потік не настільки сильний, щоб підхопити квіти, нездатний навіть «вкрасти» відображення «безбарвної» Ледвіни, коли вона завмирає, скута болем: «konnte er [Der Strom] keine Strahlen stehlen»; і сам її бляклий образ-відображення наче відокремлюється і сповільнює свій плин під час важкого для дівчини руху: «Gestalt schwamm langsam» [1, с. 9].

Образ Ледвіни порівнюється з поетичними символами ніжності і беззахисності – «eine Gestalt, wie die einer jungen Silberlinde», «farblos wie eine Schneeblume», «ihre lieben Augen waren wie ein paar verblichne Vergißmeinnicht». Семантика зів'янення, згасання та слабкості пов'язана в образі Ледвіни нерозривно із внутрішнім звуковим образом: still, langsam, bleich, keine Strahlen, keine hellen oder milderen Farbenspiele, farblos, kein Glanz.

Подібний прийом звукопису простежується і в іншому уривку, у якому авторка однозначно виокремлює одну з головних рис характеру Ледвіни – жертовність. Для посилення ефекту усвідомлення читачем настійності (але неагресивної, а життєво необхідної для віруючої дівчини) утримання переваги духу над хворим тілом Дросте використовує звуковий повтор приголосних [w], [h] та [l] – (10 / 20 / 20/ разів відповідно): «noch nie hat wohl ein Märtyrer Gott sein Leben reiner und schmerzlicher geopfert wie Ledwina» [1, с. 13].

Образ Ледвіни Дросте також змальовує завдяки сприйняттю героїнею невідворотності її смерті через хворобу – «unabwendbares nahes Vergehen». В епізоді про усвідомлення старою селянкою приреченості Ледвіни на смерть у молодому віці для підсилення ефекту трагізму долі дівчини Дросте використовує дистантний звуковий повтор дзвінких приголосних [d], [b], [g], [z]. Дзвінкі приголосні [d], [b], [g], [z] вдруге постають у сполученні з дзвінким сонорним [r] для введення репліки Ледвіни: «Ledwina, die sich in ihrer Rührung noch beachteter glaubte, wie sie war, wollte gern antworten, aber sie fürchtete den

zitternden Laut ihrer Stimme; sie beugte sich von einer Seite zur andren». Утілення явище алітерації передає передчуття острахи – бриніння голосу і стукотіння зубів, хвилювання і страху. Власне фраза головної героїні, – «sagte sie ziemlich gefaßt und in der Anstrengung lauter wie gewöhnlich» (відзначаємо у цьому епізоді велику частотність дзвінких [d], [g], [z], але вже у сполученні із глухими [ç], [w], [s]) – також містить чотири приголосних, які, тим не менш, перемежуються з [s], [h], [w], [t], [f]: «Ich fürchte mich etwas vor dem Tode, wie ich glaube, daß fast alle Menschen es tun; denn das Gegenteil ist gegen oder über die Natur. Im ersten Falle möcht' ich mir es nicht wünschen, und im zweiten ist es nur in einem sehr langen oder sehr frommen Leben zu erreichen» [6, с. 6].

Такий фонетичний прийом підкреслює висловлену словами ідею про те, що Ледвіна опанувала себе до моменту мовлення, і для усієї родини її відповідь звучить у притаманному характері героїні тоні – тиха, стримана, покірлива долі. Слід, тим не менше, звернути увагу на контактний повтор складу *gegen*: «das Gegenteil ist gegen oder über die Natur» – таке обігравання і семантично, і фонетично пов'язує образ Ледвіни із образом фрау фон Бренкфельд – ретельно приховуване невдоволення і матері, і дочки виявляється у чеканних фразах із дзвінкими фрикативними [g], проте має набагато меншу інтенсивність емоційного забарвлення.

Асонанс, кількісний показник звуку [e], використаного в уривку першого знайомства читача з головною героїнею, як мінімум удвічі перевищує частотність використання інших голосних.

На нашу думку, велика частотність голосної [e] у мовному портреті героїні про її збуджений настрій, опосередковано виявляє збентеженість, нездійснене бажання природного добровільного об'єднання родини Бренкфельд і наступної пов'язаності, так само як ненаголошений редукований звук [e] м'яко сполучає приголосні наприкінці складу одного слова і на початку іншого.

Простоту подібного життєвого вибору героїні передає лексичний склад даного абзацу з великою частотністю голосного [a]: «denn sie dachte nur dann an ihre arme kranke Brust, wenn heftige Schmerzen sie daran erinnerten». Загалом в

уривку з майже 600 знаків – 36 складає цей звук, що надає звучанню авторського мовлення відкритості та прямолінійності.

Відповідно до відмінності характерів та поведінки у системі персонажів дещо інший фонетичний малюнок можна побачити у змалюванні фрау фон Бренкфельд, матері Ледвіни. В уривку з майже 500 знаків превалюють голосні [u] та [y] – (22 та 8 разів відповідно): «eine völlige Herrschaft über alle unpassende Ausbrüche innerer Bewegungen in Handlungen und Worten». Зважаючи на контекст, ці два голосних підкреслюють обмеженість становища героїні, стислі рамки її існування. Цю схвильованість і недовіру синові підкреслює частотне використання приголосного [g] – він зустрічається у цьому ж абзаці 18 разів, а його присутність у складі буквосполучення [ng] надає авторській мові різкості і переривчастості, схожої на кліпання, характерне для ознаки знервованості фрау фон Бренкфельд: «die Mutter sagte nichts, strickte still fort und winkte stark mit den Augenlidern; das war immer ein besonderes Zeichen, dann war sie erzürnt oder gerührt oder gar verlegen».

З наведеного аналізу зрозуміло, що Дросте майстерно використовувала звукову організацію тексту для посилення ідей, втілених у фрази, для екранування семантичного значення епітетів, для вибудовування фундаментального підтексту, який формує складні постаті героїв, начебто наближені до «реальних» людей. Функції алітерації та асонансу в романі яскраво демонструють, що під пером поетеси фонетичний малюнок активно використовується у прозовому творі зокрема у психологічному та мовному портретах персонажів і набуває особливої, досить вагомої значимості у семантиці цілого твору.

Література

1. Дросте-Хюльсхоф, А. фон. *Gesämtliche Erzählungen*: [Вибранні оповідання]: / Аннетте фон Дросте-Хюльсхоф. – Харків : Ранок-НТ, 2002. – 240 с.

2. Гаспаров М.Л. Литературная энциклопедия терминов и понятий [под ред. А. Н. Николюкина]. — М. : НПК «Интелвак», 2001. — 1600 с.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / Валерия Андреевна Кухаренко. — М. : Просвещение, 1988. — 191 с.
4. Літературознавчий словник-довідник [за ред. Гром'яка Р.Т. [та ін.]. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — 752 с.
5. Droste-Hülshoff, Annette von. Briefe der Dichterin Annette von Droste-Hülshoff / Annette von Droste-Hülshoff. — Hamburg : Severus Verlag, 2012. — 443 S.
6. Droste-Hülshoff, Annette von. Ledwina. / Annette von Droste-Hülshoff. — CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. — 52 S.